

## БЪРТРАНД РЪСЕЛ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ

*Антония Кръстева*

Бърtrand Артър Уилям Ръсел, известен у нас като Берtrand Ръсел (1872 г.–1970 г.), е един от най-продуктивните мислители – философи на ХХ век. Той е сред малцината учени, отдали се на популяризирането на философската мисъл. Вдъхновен от геометрията на Евклид, Б. Ръсел развива интерес към аналитичната философия като разработва принципите на математиката, изведени на основата на логически идеи. Британският философ формулира т.нар. от него Парадокс на Ръсел в теорията на множествата и си създава име на пацифист и активист за социални промени. През 1950 г. е награден с Нобелова награда за литература като “признание за разнообразна и значима писателска дейност”, с която защитава общочовешките идеали и свободата на мисленето ([www.en.wikipedia.org](http://www.en.wikipedia.org)).

Б. Ръсел е роден в Трилич (Уелс) в аристократично семейство. Според семейната традиция учи у дома и прекарва дълги часове в библиотеката на дядо си. През 1890 г. постъпва в “Тринити колидж”, Кембридж, за да учи математика и философия. След завършването си през 1895 г. започва да публикува и да преподава, както и да участва в политическия живот на Острова. През 1916 г. е отстранен от “Тринити колидж” заради пацифистката си дейност и дори прекарва шест месеца в затвора “Брикстън”. През 1939 и 1940 г. преподава в САЩ. Книгата му “История на западната философия” (1945 г.) става бестселър и го издига до нивото на световна интелектуална знаменитост от ранга на Алберт Айнщайн. Има съществен принос за очертаването на моделната философия, особено в англоезичния свят. Той прави анализ на господстващия подход към философията. Нещо повече, той е основател или най-малкото, главният инициатор на основните отрасли и теми, включително и няколко версии на **философията на езика, официални логически анализ и философията на науката** (пак там).

Б. Ръсел е признаван за един от основателите на т.нар. аналитична философия и е сред водачите на британския “бунт срещу идеа-

лизма” от началото на XX век. Развива родовата традиция на политическа ангажираност, като отстоява противовоенната си позиция, подкрепя свободната търговия и защитава антиимпериализма. Някои от въпросите, по които взема дейно участие, са ядреното разоръжаване и Виетнамската война. Може би най-системно възгледите му са изложени в серия лекции от 1918 г. под общото заглавие “Философия на логическия атомизъм”. Независимо от факта, че Б. Ръсел е променял доста често мнението си, неговите научни нагласи са ориентирани към установяване на философията и най-вече епистемологията като наука.

Със своя философски реализъм Б. Ръсел оказва влияние на други видни философи като Л. Витгенщайн, А. Айер, К. Гюдел, К. Попър, Дж. Сърл и много други. Наред с логическия си атомизъм, Ръсел засяга широк кръг от теми, извън обхвата на философията, свързани с образователните реформи. Най-известните му творби в тази посока са “за образованието” (1922 г.) и “Образование и социален ред” (1932 г.).

Социалните нагласи на философа ориентират отношението му към т.нар. от него “работническа класа”, където на всички деца трябва да се дадат равни възможности за получаване на по-добро образование. То трябва да бъде достъпно за всички деца, включително и за тези със специални образователни нужди, защото **“образованието е ключът към новия свят”** (Russell 1980).

Б. Ръсел е бил наясно с опасността от създаване на недоволство сред егалитарното общество, чиито деца са с предимство и привилегии, към чието съсловие той е принадлежал по рождение. Идеите на Ръсел за времето си са изключително радикални, за което той е търпял критика и недоволство от аристократичния свят. Социално демократичните послания на Б. Ръсел днес намират практическа възможност за осъществяване на пълноценна дейност в условията на личностноориентираното образование.

Б. Ръсел е обезпокоен от негативното влияние на държавата, че тя може да “задуши правото на съществуване на учебното заведение”. Образователната система не е “имунизирана” срещу икономическото, политическото и социалното въздействие и контрол, които могат да “задушат” творческия импулс на детето. В този аспект

той подчертава значението на епистемологичните педагогически категории (целите на обучението и възпитанието, конструктивни схеми и резултати от образованието).

Един от основните въпроси, върху които твори Б. Бъсел е “Какво представлява образованието?” Акцентът в разсъжденията на философа се отнася до разкриване на прагматизма в образователната система и съответно развиване на интелекта, характера и формиране на морални качества у ученците. Образователният процес се явява като средство за постигане на определени цели, а не като самоцел. Целта на образованието е да предаде стойност на живота, различен от този на господстващото общество, да съдейства за изграждане на “мъдър гражданин в една свободна общност”. **Образованието трябва да се стреми към развиване на интелектуалните умения на децата, към насърчаване на тяхната природна любознателност, както и към придобиване на знания за материалния свят** ([www.philosophy.log.bg](http://www.philosophy.log.bg)).

В тази своя концепция за образованието Б. Ръсел се противопоставя на Дж. Дюи, като извежда значението на “моралното образование”, т.е. образованието е ключът към структуриране на човешкия характер. Чрез него се “създават психични навици и се определя възгледът за живота и света”. То трябва да удовлетворява учениците, те да се чувстват щастливи, защото според Ръсел “децата не са средство, а цел”. В този аспект, той далновидно изтъква значението на ранното обучението, като подчертава ролята на родителите като възпитатели в началните години от щастливия живот на децата. Родителите са тези, които могат да отворят вътрешната природа на детето към разкриване на неговите творчески способности. Правилното физическо, емоционално и интелектуално развитие на детето трябва да доведе до формиране на неговите личностни характеристики, добродетели и качества като – жизненост, смелост, чувствителност и интелект, търпимост, концентрация, точност (Russell 1980).

За разлика от предшествениците Дж. Лок, Т. Хобс, Ж. Ж. Русо и др., Б. Ръсел не вярва в тезата, че по природа хората са добри или лоши. Те действат според собствените си импулси (творчески според Ръсел), които им помагат в личния живот за постигане на социална сплотеност. Образованието трябва да създава условия за свобода,

където ученикът може да упражнява своите творчески импулси. В този аспект Б. Ръсел говори за свобода в поощряване на творческите импулси на учениците и съответно на тяхното критическо мислене.

Идеята за **критическото мислене** е централна във философията на образованието на Б. Ръсел, макар и това да не е всеобщо признато в литературния обзор през последните десетилетия на XX век. В множество свои документи и книги, концепцията за критическото мислене (не е систематизирана в единна цялост), се вгражда в либералните и рационалните модели на философската мисъл на Б. Ръсел. Той използва широка гама от термини при характеризирането на критическото мислене – критичен начин на мислене, критична нагласа, критично решение, критичен контрол, критичен преглед и възприемчивост.

Тръгвайки от идеята за развиване на творческия импулс на детето, според Б. Ръсел критическото мислене е една от основните цели на образованието, очертаваща интелектуалните и моралните аспекти на хуманистичния идеал. При характеризирането на критическото мислене Б. Ръсел се основава на тезата за осъществяване на критичен анализ при вземане на решения. Това означава, че е необходимо да се оценят доказателствата и аргументите при формулиране на решения по спорни въпроси. Освен това тази оценка трябва да произтича от критичния анализ на нашия собствен опит. И не на последно място, критическото мислене не представлява тотално отричане на мнения. По-скоро се свързва с конструктивно съмнение, насочено не към цялостно отхвърляне, а към критичен контрол на представените причини и доказателства, подкрепящи определено мнение или вяра (Hare, 2001).

Б. Ръсел вярва, че при подготовката на учениците могат да се формулират “разумни решения” по спорни въпроси, където се изисква да се мисли критически и да се действа. В този смисъл той извежда важни **умения за критическо мислене**, основани на знанията и опита, а именно: *способност за съставяне на мнение за себе си* (да признава своите мисли и вярвания); *способност да се намери безпристрастно решение* (включващо обучение за разпознаване и контрол върху собствените си пристрастия и убеждения); *способност да се идентифицират въпроси и предположения*

(включва конструктивни съмнения, относно тези, убеждения, експертизи); *способност за самостоятелно направление* (независимост при търсене на истината) (Russell 1994, с. 35–41. Hare, William. Bertrand Russell and the ideal of critical receptiveness. *Skeptical Inquirer* 25, 3: 40–44.).

Тези метакогнитивни умения се проявяват в рамките при търсене на истината от учениците. Те имат смисъл, ако активизират и подпомагат детето да мобилизира своите творчески импулси. Тук се вижда философският дух и начин на мислене на Б. Ръсел как либералната перспектива на обучението се противопоставя на пълния скептицизъм и догматизъм. Философът безпристрастно защитава идеята за ролята на критическото мислене при формиране на собствени възгледи като говори за научен дух, научен нрав, научен начин на мислене.

В концепцията на Б. Ръсел за критическото мислене се съдържат някои от най-съществените умения, които намират проекции в съвременни определения, съставлящи интелектуалния механизъм на начин на мислене на личността. Обикновено авторът използва понятието **навик** (понякога и понятието “практика”) при характеризирането на критическото мислене, свързано с готовността, реално отразяваща желанието на ученика да действа и реагира по различен начин, а именно: *готовност за приемане на нови доказателства срещу предишни убеждения; готовност за отхвърляне на хипотези, които се оказват неадекватни на решението; готовност за адаптиране към фактите на света; готовност за истинност* (Russell 1994, с. 38).

От представените навици, според Б. Ръсел, можем да извлечем една от най-ценните идеи за критическото мислене: критическото отношение към света се изразява в свободата и независимостта при разбиране на природните закономерности. Критичният начин на мислене изисква сплотеност между желанията (импулсите) и интелекта. Тяхната синхронизация и “сътрудничество” може да балансира вземането на решения, свързани със социални проблеми. Тук се включват чувствата и взаимоотношенията, като “сърцето се отключва към света и към другите” (Hare 2002, с. 9).

Можем да добавим още, че британската хуманистика в лицето на Б. Ръсел оказва мощно влияние върху прагматичния философски дух на неговите последователи. Видната хармония между интелекта, чувството и волята според автора засилва умозрително аналитично-философските системи, в които се доразвива концепцията за критическото мислене.

**В заключение** може да се каже, че епистемологичните идеи на Б. Ръсел в областта на образованието се свързват, от една страна, с очертаване на хуманистичната парадигма за създаване на необходими условия за формиране на миогледа на учениците, за развиване на техните умствени сили и възможности, подпомагащи изграждането на системата от социални отношения. От друга страна, основавайки се на човешката природа и практическия начин на живот, училищното образование трябва да отговаря на нуждите на времето за изграждане на интелектуална култура у учениците (без емоционална атрофия), като се отделя значително внимание на ролята на критическото мислене.

Концепцията на Б. Ръсел за образованието става идеална цел за образованието на следващите поколения. Неговият хуманистичен подход несъмнено оказва влияние върху методологичните концепции на съвременното образование. В своите философски предположения той говори за щастието на децата, които могат да се развиват в едно "щастливо общество". Оптимистичното отношение към образователната система се изразява в промяна на начина, по който хората социално си взаимодействат и сътрудничат. Социалната кохезия на общността съдейства за хармония между индивидуалната независимост на личността и нейната гражданска позиция. Философът определено е предшественик на едно цяло научно направление, изследващо проблемите на критическото мислене. Според него критическото мислене не може да бъде сведено до формула, която може да бъде рутинно прилагана. По-скоро акцентът се поставя върху човешкия опит за изразяване на критично мнение, което има конструктивен, а не разрушителен ефект. Концептуалните разсъждения на Б. Ръсел му отреждат едно от класическите места във философското познание за критическото мислене.

Независимо от своята противоречива природа, в логическия реализъм на философа явно се подчертава неговото уважение към личността и безпретенциозната му любов към детето.

## ЛИТЕРАТУРА

1. **Hare, W., Hare, William.** Bertrand Russell and the ideal of critical receptiveness. *Skeptical Inquirer* 25, 3: 40–44. Бертран Ръсел и идеала за критична възприемчивост. В: *Inquirer* 25, 3, 2001.

([www.william.here@mvsu.ca](http://www.william.here@mvsu.ca)).

2. **Hare, W.** Bertrand Russell on Critical Thinking. *Journal of Thought*, 36(1), 2002, pp: 7–16.

3. **Russell, B.** *The Problems of Philosophy*. Oxford university press, 1980.

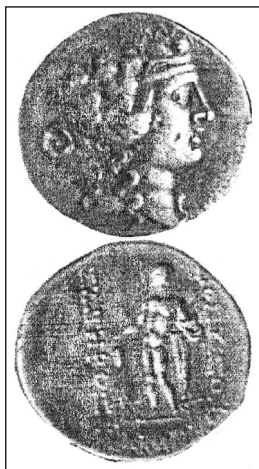
4. **Russell, B.** *History of Western Philosophy* op. cit.: 58. This point is acknowledged by Blythe McVicker Clinchy, “On critical thinking and connected knowing”. – In Kerry S. Walters (ed.), *Re-Thinking Reason* New York: SUNY, 1994, pp: 33–42.

<http://www.philosophy.log.bg>

<http://www.en.wikipedia.org>

<http://www.translate.google.bg>

<http://www.youtube.com>



Бог Дионис с бръшлянов венец –  
символ на безсмъртието